

Cieľom autorovej konfrontácie s Heideggerovou tézou bolo ukázať nekorektnosť Heideggerovej interpretácie historických koncepcií, nie neadekvátnosť Heideggerovej snahy o prekonanie metafyziky v jej tradičnom onto-teologickom chápaní. Škoda len, že autor až v závere celej knihy pripúšťa možnosť (s. 192 a pozn. 291), že aj iné metafyzické koncepcie (napr. Platónova, Aristotelova, Augustínova, Akvinského, Eckhartova či Schellingova) istým spôsobom tematizujú bytie, a tým ho rehabilitujú zo zabudnutia. Plotinova koncepcia Jedna preto nie je jedinou, ale jednou z niekoľkých metafyzických koncepcií, ktoré odlišením bytia od Boha emancipujú bytie.

Ako sme už spomenuli, kniha je veľmi ambicióznym a nesporne aj veľmi úspešným pokusom o konfrontáciu s Heideggerom. Jej prínos podľa autora spočíva v troch bodoch: (i) v preskúmaní kontextu konštituovania významu centrálného termínu „onto-teológia“; (ii) v premyslení jazyka ako platformy rozličných foriem onto-teológie; a napokon (iii) v doteraz nerealizovanej konfrontácii Heideggerovej tézy s historickou koncepciou Plotina (s. 19). Najmä prvé dva body nás presvedčajú o tom, že kniha nie je len analýzou Plotinovej koncepcie a následne jej konfrontáciou s Heideggerovou tézou. To však nijako neznižuje význam jednotlivých častí tejto práce. Za všetky vyzdvihnem predovšetkým tretiu kapitolu (*Plotinova koncepcia Jedna*), približujúcu čitateľovi veľmi detailne časť dejín filozofie, ktorej, žiaľ, na Slovensku zatiaľ nebola venovaná patričná pozornosť. Autor túto historickú koncepciu stavia do konfrontácie s inou, omnoho mladšou koncepciou, čo práci dodáva viac systematický než dejinno-filozofický charakter; a to je „len“ veľmi vítaným bonusom. Je dobré vedieť, že aj na Slovensku filozofia vystupuje zo zabudnutia na bytie.

Michal Omasta

Mgr. Michal Omasta
FF KU v Ružomberku
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok
SR
e-mail: omasta@fphil.ku.sk

PAVOL THOLT:

J. Patočka a vznik matematickej prírodovedy

Košice: Interart 2003, 271 s.

Pavol Tholt sa v recenzovanej knihe podujal na nie malú a už vôbec nie ľahkú úlohu: podať historickofilozofický prierez podmienok vzniku, konštitúcie a zavŕšenia moci matematickej prírodovedy ako moderného konceptu sveta človeka a vzťahu človeka k svetu. Projekt Patočkovho náhľadu na obdobie konca renesancie a nástupu racionalizmu je náročný, a to nielen kvalitatívne; Patočka zanechal vo svojej pozostalosti množstvo článkov, štúdií, konceptov prednášok a seminárov, kde sa cielene, až programovo zameriava na predmetné obdobie a na otázku, kde hľadať príčiny *ústupu* filozofie a jej *vytesnenia* modernou matematickou prírodovedou v novoveku. Pravda, Patočka koncept analýzy matematickej prírodovedy buduje na neúnavnom štúdiu gréckej filozofie a jej filozofického odkazu, ako mu porozumel on: *Zmyslom človeka a jeho bytia je starostlivosť o dušu*. A nástupom moci *matematického*, moci matematickej prírodovedy, onen zmysel *starostlivosti o dušu*, ako aj filozofia ustupujú akoby navždy do úzadia.

P. Tholt svoj exkurz do obdobia počiatku novoveku začína filozofickými náhľadmi filozofov blízkych Patočkovi, názormi Husserla a Heideggera, aby tak širšie a z fenomenologických pozícií prešiel k podstate svojej práce: pri recepcii Patočkovej filozofie chce poukázať na vznik matematickej prírodovedy ako na obrat vo vývoji filozofického a vedeckého obrazu sveta.

Pri štúdiu knihy *J. Patočka a vznik matematickej prírodovedy* sa nedokážeme zbaviť pocitu, že náročný, zložitý, hlboký a erudovaný prierez vznikom a nástupom moci matematickej prírodovedy akoby nebol pre autora primárny; hoci predmetnej analýze venuje pomerne veľa priestoru, domnievame sa, že primárnou zložkou, rámcom jeho náhľadu na fenomén vzniku matematickej prírodovedy je neuspokojivo riešený vzťah filozofie a vedy v antike a stredoveku, ktorý napokon vyústil v neprospech filozofie, a ak parafrázujeme Heideggera, až do zániku filozofie.

Epistemologický rámec alebo korpus Patočkových analýz vzniku matematickej prírodovedy tvoria podľa náhľadu Tholta problém „prirodzeného sveta“ a princíp „starostlivosti o dušu“. V tomto zmysle Patočka vznik matematickej prírodovedy chápe ako dôsledok a odklon od fenoménu prirodzeného sveta, a teda ako cestu smerujúcu k prehĺbovaniu krízy európskej kultúry. Pre Patočku je symptomatické, ako uvádza autor (s. 117), že zdroj krízy európskej kultúry nachádza v diverzifikácii rozumu: „Rozum je takpovediac naša mystická bohoslužba a ako pozná mystika temnú noc duše a jej vyschnutosť a neplodnosť, pozná bakchický tanec, v ktorom víri myšlienka na ceste za svojou podstatou, a aj nevyhnutný komponent suchého, obhrublého intelektualizmu, ktorý svoju časť berie prirodzene ako celok, svoju osobitosť ako všeobecnosť rozumu“ (s. 117). Na jednej strane, historicky ako prvý, vystupuje metafyzický rozum, na druhej strane rozum vedecký; u Patočku obe zložky rozumu (ratio), bojujúce o vlastné privilégium, o primát poznávania a vedenia, disponujú „temnou nocou“, t. j. naivitou, resp. suchopárnosťou. V *Kacírskych esejách* Patočka svojím príklonom k fenoménu *prirodzeného sveta* a k potrebe *starostlivosti o dušu* onú diverzifikáciu metafyzického a vedeckého rozumu rieši z pozície troch pohybov existencie ako ontologickej *korekcie* vedeckého rozumu.

Patočkova analýza príčin vzniku matematickej prírodovedy je vlastne filozofiou príčin rozdeleného sveta človeka, sveta v ktorom žije, prirodzeného sveta a sveta, ktorý si konštruje a ktorým sa skutočnosti *zmocňuje*. A paradigma zmocňovania sa sveta, vlády človeka nad svetom sa začína presadzovať v 16. a 17. storočí, teda v čase matematizácie vedy. Od toho času, ako uvádza P. Tholt, sa podľa Patočku „postupne vytráca motív starostlivosti o dušu“ (s. 44). Od tohoto obdobia medzi filozofiou a vedou *neexistuje* rozdiel. Inými slovami, filozofia sa chápe vedecky, vedeckým rozumom.

Čo pre autora práce znamená Patočkov motív „starostlivosti o dušu“? „Starosť o dušu, píše Patočka, bola vyčírená v gréckom myslení do dvoch podôb, ktoré však zhodne charakterizuje nie prosté zmyslové nazeranie sveta, ale úsilie o nahliadnutie pravdy, o porozumenie svetu, a tým aj sebe samému, a to buď ako duši v kozme dočasne prítomnej, alebo ako duši, ktorá môže naveky tvoriť vnútornú ENTELECHIU sveta“ (s. 105). Patočka konštatuje, dodáva autor knihy, že už od čias Demokrita, Platóna a Aristotela sa starostlivosť o dušu vyjavuje trojakým spôsobom. Prvým aspektom platónskej starostlivosti o dušu je ontokozmologický rozvrh, ktorý je síce najviac vzdialený človeku, tomu „čo ja som“, ale je fundamentom „každej filozofie, ale aj vedy“ (s. 107).

Autor ďalej zdôrazňuje, čo o ontokozmologickom rozvrhu starostlivosti o dušu hovorí Patočka: „Ontologický rozvrh, ktorý duša pri svojej starostlivosti o seba samu koná, je síce pre jej pohyb podstatný, ale nie je s ňou identický: pohyb je skutočnosť, rozvrh je obraz diania..., doklad jeho cesty k základom a pôvodom, nie tieto základy a pôvody samotné“ (s. 109). Onen

ontokozmologický rozvrh od 17. storočia neexistuje; moderná prírodoveda si sama vytvorila pojmy a konštrukty sveta, v ktorých starostlivosť o (svetovú či ľudskú) dušu nemá miesto.

Podľa P. Tholta Patočka si už na Platónovi všima, že jeho snaha o exaktnú racionalitu nie je priamo racionalitou ideí, ale racionalitou logu: „Platón nehľadá na veci z hľadiska FYZIS, ale z hľadiska LOGOS... Aristoteles v mnohom nadväzuje na Platóna, ale na jestvujúcna sa opäť zahľadel fyzikálne, z hľadiska prírody. Pojem však už aj pre neho natrvalo ostáva LOGOM (s. 116, 117). Ďalším krokom k exaktnej racionalite je vznik matematickej prírodovedy, ďalšia k jednoduchosti smerujúca formalizácia LOGU v podobe matematických princípov sveta. „Tento svet sme vo svojich dejinách vytvorili... Ten prvý svet, do ktorého sa rodíme, akoby sa nám vytvorením tohoto druhého rozpadal...“ (s. 117).

V tejto súvislosti sa nám ponúka otázka: Nemal Patočka, resp. Tholt diverzifikovať FYZIS a LOGOS ako isté perspektívy *toho istého*, tej istej metafyziky, hoci obe, každá svojbytné, sú iba neúplné, a preto skresľujúce skutočnosť?

V súlade s Patočkom, no zrejme proti mnohým matematikom Tholt zdôrazňuje, že moderná veda je tiež metafyzická: Nepýta sa na povahu reality, ale realitu jednoducho konštatuje, robí ju „výlučne obrazom faktov“ (s. 118). V tomto zmysle, v súvislosti s Heideggerom (a našou potrebou diverzifikácie nesúmerateľného) Patočka hovorí o potrebe takej filozofie, ktorá „vyústi ako prejav prvého myslenia“. Ale je tu možnosť *das andere Denken*, t. j. možnosť druhého, iného myslenia“ (s. 119). „Čo tým [Heidegger] myslí?“ – pýta sa Tholt. Čo to znamená, že Heidegger chce realizovať „iné myslenie“? Patočka vo vzťahu k požiadavke Heideggerovho „iného myslenia“, a to autor podčiarkuje, hovorí: „Filozofia je metafyzika. Ale vo chvíli, keď [Heidegger – P. T.] začne premýšľať o otázke pravdy, tak sa mu náhle začnú veci ukazovať ináč a začne myslieť „das andere Denken“, „druhé myslenie“, ktoré už nesmeruje k technike. Metafyzika práve stotožnením bytia s jestvujúcnom a úplnou objektivizáciou bytia a človeka vedie k technizácii“ (s. 121). Heidegger identifikáciu *nového myslenia*, t. j. univerzálnu platformu vzťahu filozofie a vedy, ako napokon konštatuje sám v rozhovore pre *Spiegel*, urobiť nedokázal. P. Tholt, azda aj v tejto súvislosti, no predovšetkým pri premýšľaní o Patočkových *Kacirských esejách*, upriamuje pozornosť na úlohu filozofie *starostlivosti o dušu* a na potrebu jej návratu do kontextu jej súčasnosti. Ak Patočka a Tholt hovoria o potrebe takéhoto návratu, musí byť jasné, že v dnešných podmienkach vedy už nie je možné jazykom FYZIS smerovať ku korpusu skutočnosti, ktorý reprezentuje skôr *prvú podmienku a príčinu* skutočnosti.

Jazyk filozofie, pripomína autor knihy, sa začína odlišovať od novovekej vedy už v diele G. Galilea, čo dokumentuje aj Patočka. Táto spoločensky vyvolaná diverzifikácia dvoch v istom zmysle nesúmerateľných pohľadov na svet (filozofie a vedy) umožnila G. Galileimu uznať pohyb bez toho, aby poznal jeho príčinu, jednoducho za fakt, urobiť z neho číselný kvantifikátor. P. Tholt to aj explicitne podčiarkuje: „Patočka je presvedčený, že vo chvíli, keď sa pre G. Galileiho pohyb stal matematickým pojmom, zrodila sa aj matematická prírodoveda...“ (s. 148), čo napokon dalo prírodovedcom priestor pre vieru v *mathesis universalis*, vieru, že matematicky možno exaktne a rigorózne vysvetliť, predvídať a aj *dotvárať* skutočnosť, pravda, v súlade s jej zákonmi. Tholt v tejto súvislosti cituje Patočku: „Skúsenosť modernej prírodovedy predpokladá matematický rozvrh prírody“ (s. 148).

Ďalším zo zlomov a trhlín starého, aristotelovského konceptu sveta, ktorý *uľahčil* nástup metafyziky matematickej prírodovedy (a idey *všeobecnej matematiky* akoby exaktnej filozofie), je Descartovo *cogitum*. Priestor pre subjekt vytvára obrovské možnosti (a šance matematiky) objektivizácie poznania. K tomu Tholt pri analýze Descartovej filozofie poznamenáva: „Pocit fundamentálnej závislosti človeka na prírode sa vytráca a začína prevládať presvedčenie o autonómnosti racionálneho subjektu... Poznanie však za toto úsilie platí stratou niečoho

podstatného: Veda, predovšetkým nová matematická prírodoveda, dostáva v porovnaní s antickou novým impulzom a zmyslom: stáva sa sice nástrojom realizácie regnum hominis, ale súčasne nastupuje proces nespútanej objektivizácie poznatkov“ (s. 156 – 157). Vďaka poznaniu skrze objekt je veda exaktnejšia a v tomto zmysle presnejšia, zároveň však skresľujúca a menej pravdivá; pohyb pomocou jeho prerušenia bodom, číslom, resp. jednostranná projekcia od subjektu, ktorý je svetlom poznania, *cogitatum*, k objektu, sú pre filozofickú vedu iba prvým krokom, diskontinuitou sveta. Filozofii ide o vedu kontinuálnej skutočnosti.

Završenie konceptu matematickej prírody urobil až I. Newton, no nielen ako fyzik, ale, ako zdôrazňuje P. Tholt, predovšetkým ako filozof. Podľa Tholta „Patočka viac než špecifické, prírodovedecké a metodologické otázky v diele I. Newtona zaujímali otázky filozofické a najmä možné filozofické a svetonázorové dôsledky pozície, do ktorej Newton dospel v otázke vzťahu vedy a filozofie“ (s. 258). Išlo o otázky dopadu novej racionality na všetky oblasti života, nielen spoločenského, a o otázky organickej spätosti filozofie a vedy v nových podmienkach.

Z dnešného pohľadu, zdôrazňuje Tholt, je zrejme, že „od čias Galileiho a Descarta, ale najmä od čias Newtona, a Patočka na to upozorňuje takmer všade, kde sa vyjadruje k novej prírodovede, sa ukazuje, že samotná matematická rigoróznosť nie je adekvátnou náhradou starej celostnosti videnia sveta a ani cestou k nej“ (s. 260). Návrat k otázke bytia, ako sa ňou v závere knihy zaoberá historik filozofie a filozof P. Tholt, je nevyhnutný, hoci je zrejme, že aristotelovsky, resp. platónsky nemožný. „Matematická prírodoveda smeruje k zabudnutosti bytia... od momentu svojho zrodu“ (s. 266), uvádza autor.

Tholtova analýza Patočkových filozofických pozícií vo vzťahu k dnešnej vedotechnike (matematickej prírodovede ovládajúcej spoločenskú prax v jej dejinnom pohybe) vyúsťuje, na rozdiel od Heideggera, v treťom pohybe existencie, pohybe *prielomu*, teda spoločensťve otrásených. A v tomto pohybe, resp. spoločensťve P. Tholt vidí „nástroj, ktorý azda umožní prekonať nihilizmus postmodernity“ (s. 270). Nie je to však otrásenosť bezmocných; tí, ktorí *nahliadli*, môžu byť a aj sú *zmeravení* a udivení, ale nie kapitulujúci. Tu nachádzame jasné filozofické pozitívum predmetnej knihy.

V závere P. Tholt k tomu poznamenáva: „O zmysel vlastného bytia v ére vedotechniky musí ľudstvo aj prostredníctvom *návratu k filozofii zviest nový a nevyhnutný zápas*. Patočka vyzýva postaviť sa proti sile mocných, ktorá sa uplatňuje stále viac ako Gestell. A čo je k tomu potrebné? Jednota otrásených, jednota tých, čo nahliadli, jednota všetkých, ktorí pochopili filozofiu *ako odkrývanie zmyslu vlastného bytia, bytia v nás i mimo nás*“ (s. 271).

Recenzovaná kniha v slovenskom, ale aj v českom prostredí, kde J. Patočka pôsobil, nepochybne dokáže osloviť historikov filozofie, resp. historikov vedy. Domnievame sa, že je aj výbornou pomôckou pre študentov filozofie, najmä filozofie prírodných vied, ktorí na tomto dejinnom príklade môžu identifikovať úlohu filozofie a jej organickej spätosti s každou parciálnou vedou. Kniha môže osloviť aj širšiu laickú verejnosť, ktorá sa v ucelenejšej podobe môže oboznámiť s jedným z najdôležitejších pohybov novoveku. P. Tholt urobil významný pokus o hlbšie a komplexnejšie pochopenie dejín vedy v podmienkach slovenskej historiografie.

Štefan Jusko

PhDr. Štefan Jusko
Katedra filozofie a dejín filozofie FF UPJŠ
Petzvalova 4
040 11 Košice – Staré Mesto
SR
e-mail: stefan.jusko@upjs.sk